

УДК 743:[7:378.6.091.3](477.411)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-3-7>

Анастасія МЕЛЬНИЧУК,

orcid.org/0000-0001-9930-1652

аспірантка кафедри теорії і історії мистецтва

викладач пластичної анатомії

Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

(Київ, Україна) melnichuka96@gmail.com

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПЛАСТИЧНА АНАТОМІЯ» У НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

У статті розглянуто становлення дисципліни «пластична анатомія» у системі художньої освіти Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, її розвиток і перспективи впровадження в навчальну систему. Уперше досліджено еволюційний етап уведеного терміна «пластична анатомія» як обов'язкового предмета для вивчення базових дисциплін творчих спеціальностей. Попри всі наукові здобутки, досі українське мистецтвознавство не приділяло належної уваги дослідженню становлення та розвитку дисципліни «пластична анатомія» у вищих навчальних закладах України та її методиці викладання. Поза увагою науковців поки лишається вплив анатомії на розвиток базових дисциплін та застосування набутих знань під час виконання академічних завдань, вагомість навчальних посібників методичного забезпечення для кабінетів пластичної анатомії. Мета даної статті полягає в обґрунтуванні становлення методики викладання дисципліни «пластична анатомія» в історичному розвитку Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури. У публікації вперше зібрано архівний матеріал на згадану тему, розглянуто становлення пластичної анатомії як дисципліни, її розвиток у системі академічної освіти. На основі архівних даних Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури було розглянуто питання щодо розроблення програми і вдосконалення завдань з анатомії, проаналізовано вплив та зміни в методиці викладання даного предмета. Доведено важливість впливу анатомії на базові дисципліни художнього закладу, її практичне значення під час виконання академічних занять із постановки живої моделі. Сформульовані вимоги до практичних завдань з анатомічного рисунку для студентів першого та другого курсів усіх творчих спеціальностей. Отже, дана тема є малодослідженою, частину з перелічених проблем було проаналізовано, зафіксовано найвагоміші деталі навчального процесу. Це дає змогу звернути увагу на важливість «пластичної анатомії» як обов'язкової дисципліни в академічній системі художньої освіти України, що може бути предметом окремого мистецтвознавчого дослідження.

Ключові слова: *пластична анатомія, методика викладання, УАМ, І. Макушенко, Н. Ган, Л. Трубнікова, НАОМА.*

Anastasiia MELNYCHUK,

orcid.org/0000-0001-9930-1652

Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Art

Teacher of Plastic Anatomy

National Academy of Fine Arts and Architecture

(Kyiv, Ukraine) melnichuka96@gmail.com

HISTORICAL DEVELOPMENT AND FORMATION OF THE METHOD OF TEACHING THE DISCIPLINE “PLASTIC ANATOMY” IN NAFAA

The article considers the formation of the discipline “plastic anatomy” in the system of art education NAFAA and its development and prospects for implementation in the educational system. For the first time, the evolutionary stage of the introduced term “plastic anatomy” as a compulsory subject for the study of basic disciplines of creative specialties has been studied. Despite all the scientific achievements, so far Ukrainian art history has not paid due attention to the study of the formation and development of the discipline “plastic anatomy” in higher educational institutions of Ukraine and its teaching methods. The influence of anatomy on the development of basic disciplines and the application of acquired knowledge during the performance of academic tasks, the importance of textbooks for methodological support for plastic anatomy classrooms are still out of the attention of scientists. The purpose of this article is to substantiate the formation of methods of teaching the discipline “plastic anatomy” in the historical development of NAFAA. The publication for the first time collects archival material on this topic, considers the formation of plastic anatomy as a discipline and its development in the system of academic education. The important importance of the influence of anatomy on the basic discipline of an art institution and its practical significance during the performance of academic classes on live model productions is proved. Requirements for practical tasks in anatomical drawing for first and second year students of all

creative specialties are formulated. Thus, this topic is poorly researched, the part with the listed problem was analyzed, the most important details of the educational process were recorded. We can draw attention to the importance of "plastic anatomy" as a mandatory discipline in the academic system of art education in Ukraine, which can be the subject of a separate art study.

Key words: *plastic anatomy, teaching methods, UAM, I. Makushenko, N. Gan, L. Trubnikova, NAFAA.*

Постановка проблеми. На прикладі української історії мистецтва кінця XIX – початку XX ст. спостерігаємо, як поступово вдосконалювалася система художньої освіти у вищих навчальних закладах. Методика викладання зазвичай запозичувалась із європейських і російської мистецьких академій. З першої чверті XX ст. для всіх базових дисциплін вищого художнього закладу (рисунок, живопис, скульптура) вводиться загальний курс викладання пластичної анатомії як обов'язковий. Зважаючи на складність матеріалу, названа дисципліна вивчається за допомогою комплексного, а не систематичного методу. З метою досягнення студентом належних результатів теоретичний курс закріплюється практичними заняттями з рисунку, графіки та скульптури, водночас вивченням програм із пластичної анатомії. Цей процес триває упродовж двох років, з яких на першому курсі увагу приділено дослідженню людської фігури на основі скелета (остеологія), на другому курсі – м'язових масивів (міологія), опрацюванню їхніх деталей. Нині, коли є можливість вивчення українського мистецтва без ідеологічних упереджень, важливо приділити увагу становленню дисципліни «пластична анатомія» та методиці її викладання в Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури (далі – НАОМА) в історичному контексті розвитку художнього закладу. З виникненням Української академії мистецтв у 1917 р. вона ставить собі за мету розроблення власної методики викладання без наслідування старої академічної освіти. Незважаючи на нові авангардні течії 1920-х рр. і запровадження додаткової дисципліни «фортех», пластична анатомія в цей час не втрачає свого значення, а навпаки, допомагає досягти аналізу геометричної та конструктивної спрощеності. Після ухвалення постанови 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій» методика викладання із пластичної анатомії відповідно дотримується програми Всеросійської академії мистецтв. До 1934 р. анатомію викладають медики-анатоми, і лише з початком викладацької діяльності художником-живописцем І. Макушенком розробляються анатомічні таблиці та вдосконалюється методичне забезпечення кабінету. Значні досягнення на цих теренах притаманні й наступникам цього педагога (Н. Ган, Л. Трубікова, О. Волненко), які вирішують різні

завдання, що постають перед ними на всіх щаблях української історії. Завдяки творчим зусиллям Л. Трубікової викладання дисципліни «пластична анатомія» виходить на якісно новий рівень.

Аналіз досліджень. Праць, присвячених дослідженню поданої проблематики, порівняно небагато. Серед них посібник Й. Прейслера «Анатомія», перекладений з німецької мови К. Чезіо, І. Буяльським, що дотепер не втратив свого значення. Перший навчальний посібник українською мовою «Пластична анатомія» Н. Лисенкова, як зазначає у своєму дослідженні О. Роготченко, був надрукований у 1928 р., «Курс пластичної анатомії людини» Н. Ган побачив світ уже у 1965 р. Одним із найбільш авторитетних посібників на дану тему вважається «Пластична анатомія та зображення людини на її основах» М. Рабиновича, виданий у 1971 р. Вагомий внесок у зазначену тему вніс підручник М. Іваницького «Анатомія» (на це звернув нашу увагу у своєму інтерв'ю О. Губарев). Варто згадати і джерелознавчі розвідки з нашої теми, важливість яких теж важко переоцінити. У науковій праці «Спогади про навчання у Київському художньому інституті» О. Кошуба-Вольвач досліджує становлення педагогічних концепцій та їхнє значення у 1920–1930-х рр. у цьому навчальному закладі. У статті Л. Трубікової, В. Свінарєва «Пластична анатомія як складова рисунка» розглядається виникнення пластичної анатомії та її розвиток від найдавніших часів до наших днів, зокрема і місце та роль викладання предмета в НАОМА.

Мета статті – обґрунтування становлення методики викладання дисципліни «пластична анатомія», теоретичне дослідження етапів її розвитку в НАОМА.

Виклад основного матеріалу. Пластична анатомія, що виступала допоміжною дисципліною у вищих художніх закладах, мала прикладне значення і була підпорядкована інтересам таких базових дисциплін, як рисунок, скульптура та живопис. Особливу увагу варто акцентувати на програмі та методиці викладання пластичної анатомії у вищих художніх закладах України, які запозичувались із мистецьких академій Європи та Російської імперії. Наприклад, художня освітня система мистецьких закладів Києва з кінця XIX ст. до 1917 р. підпорядковувалася освітній програмі

Імператорської академії мистецтв з відповідним упровадженням академічних засад, які не завжди відповідали вимогам часу. Лише з початком глобальних політико-економічних змін на території колишньої Російської імперії, які, окрім усього іншого, спричинили короткочасний спалах української незалежності, постає відлік нової ери в мистецькій освіті.

У грудні 1917 р. у Києві була заснована Українська академія мистецтв (далі – УАМ). Це стало можливим завдяки зусиллям таких провідних митців свого часу, як: М. Бойчук, О. Мурашко, Г. Нарбут, брати Ф. і В. Кричевські, М. Жук, М. Бурачек, а також української інтелігенції в особі професорів Д. Антоновича, Г. Павлуцького, М. Біляшівського, М. Грушевського й І. Стешенка (Шмагало, 2005: 145). УАМ стає незалежною художньою інституцією, яка поставила за мету створити власні мистецькі традиції, програми та методику викладання, відмінні від старої академічної освіти, яка вже не відповідала вимогам часу.

Коли комісія УАМ розпочала складання статуту закладу, зазначала, що метою академії має бути самостійна творчість та самовдосконалення, що зумовлюється індивідуальністю художника. Прикладом є часи Ренесансу, де художники вчилися у приватних майстернях, в окремих художників, такою мала бути сконструйована УАМ, а численні лекції з усіх наук, що читаються разом із художніми предметами в Петроградській академії, в Українській академії мистецтв не повинні викладатись зовсім (Нова Рада, 1917: 3–4). Це стосувалось наукових дисциплін навчального процесу, серед яких «анатомія». Отже, як зазначається в подальшому, наукові предмети, які можуть знадобитись художникові, повинні вивчатись лише в середній школі. Тому можна зробити припущення, що в УАМ, уже на здобутих у школі знаннях анатомії, навчання ґрунтувалось на вивченні живої моделі, художник-педагог міг робити корективи в поставленому натурному завданні, керуючись анатомічними знаннями.

Складні соціально-економічні умови, зміна антагоністичних урядів у Києві, атмосфера громадянської війни, яка зачепила й територію України, позначилися й на побутуванні новопосталої Академії мистецтв. Як згадує М. Бурачек, у 1919 р. вона опинилась у скрутному юридичному та матеріальному становищі. За часів більшовицького правління УАМ, заснована за уряду попереднього, не була ліквідована і навіть отримувала державне грошове забезпечення, але внаслідок бюрократичних перепон (Губвідділ народ-

ної освіти, розташований у Києві, формально не поширював свою владу на академію) це фінансування не було постійним (Трубнікова, Свінар'юв, 2017: 36). Отже, УАМ втратила свою самостійність, професори були змушені проводити заняття зі студентами в себе вдома. Проте із записок Г. Павлуцького дізнаємося, що «на малярському та скульптурному відділах студенти таки отримували закінчену художню освіту з усіма спеціальними науковими предметами, як історія мистецтв, анатомія, перспектива тощо» (Добряїн, 2018: 175).

Лише в 1922 р. уряд Радянської України бере УАМ на повне державне утримання. Цей час – блискучий період Українського Відродження, яке згодом назвуть «розстріляним», але за короткий період історії вдається зробити чимало позитивних змін в українській культурі та науці, у багатьох сферах життя, в освіті також. УАМ реорганізується в Київський інститут пластичних мистецтв, який після злиття з Архітектурним інститутом у 1924 р. постає як Київський художній інститут. Його ректор Іван Іванович Врона одразу береться за впровадження глибинних змін у навчальному процесі, розпочинається справжнє будівництво ВИШУ. Як зазначає Р. Шмагало у своїй праці, І. Врона орієнтувався на аналітичні течії минулого і виступав проти Петербурзької мистецької школи, яка орієнтувалась на засади «імперських стилів класицизму й ампіру з новим ідеологічним забарвленням у червоний колір» (Шмагало, 2005: 280). Наслідком цього стало формування двох основних факультетів: архітектурного та малярсько-скульптурного, де за чотири роки зростання й розвитку інститут був у складі вже п'ятьох факультетів: архітектурного, малярського, поліграфічного, скульптурного та художньо-педагогічного (ВИШ, 1928: 11) з допоміжним факультетом «Фортех». Велось викладання загального курсу формально-технічних дисциплін (рисунок, колір, об'єм і простір) на перших двох курсах, який будовався на аналітичному вивченні процесів і технік мистецької майстерності, ідучи паралельно з педагогічними методиками німецького Баухаузу та російського ВХУТЕМАСу, проте з орієнтуванням на творення української культури. Спираючись на досвід мистецьких шкіл в розбудові авангардної художньої педагогіки, І. І. Врона намагався створити подібну освітню базу в КХІ. На факультеті «фортех» викладали багато видатних митців того часу, серед яких О. Богомазов, Ф. Кричевський, М. Бернштейн, Ф. Красицький, М. Гельман, К. Федорченко, К. Чуп'ятов, В. Татлін, В. Пальмов, А. Таран, М. Тряскін, П. Голуб'ятников, К. Єлева (ВИШ, 1928: 15).

Фортехівська програма з рисунку призвичаювала студента до конструктивно-аналітичного мислення: анатомічна побудова рук вибудовувалася у вигляді циліндрів та конусів, поєднаних шарнірами, шию малювали як циліндр (Кричевський, 1972: 198). Можна припустити, що такий метод анатомічної інтерпретації саме на «фортеху» приводив до геометрично-просторової конструктивності на противагу реалістичному методу. За спогадами Леоніда Векштейна, Федір Кричевський, який викладав на першому курсі рисунок, ставив перед студентами завдання конструктивного аналізу форми, моделювання об'єму з урахуванням просторової тривимірності, законів перспективи і знань пластичної анатомії (Кричевський, 1972: 51). Олександр Богомазов, який обіймав посаду професора станкового живопису в інституті, використовував для студентів власноруч зроблений ілюстративний матеріал до методичних розробок, серед яких «Основні кольори палітри. З'єднання двох кольорів», «Анатомія людини», «Конструктивне малювання» (Сукало, 2015: 37).

На всіх творчих відділах під час занять із фахових дисциплін керівники майстерень надавали основні анатомічні знання на практиці під час ведення уроку з постановкою живої моделі. Як згадує В. Овчинніков, «вивчення натури не могло обмежитись лише фортехом. Анатомія та перспектива також входили до академічних занять» (Овчинніков, 2010: 283). З 1925 р. педагог та психофізіолог, нащадок Г. Сковороди, Олександр Іванович Сковорода-Зачиняєв викладав такі дисципліни, як: фізіологічна рефлексологія, соціальна педологія й анатомія (ВИШ, 1928: 78). Це підтверджується свідченнями випускника КДХІ за 1928 р.: «Анатомію викладав лікар-хірург. Він водив нас до анатомічного театру, де ми на трупах вивчали побудову м'язів людського тіла. Скальпелем обережно знімали шкіру, оголяли м'язи і потім замальовували їх» (Гриценко, 1995: 115). Тобто анатомія як дисципліна з'являється в 1925 р., про що свідчить збережений збірник київського художнього інституту «ВИШ» (1928 р.).

Викладання дисципліни проводилось на основі медичних і анатомічних знань, які мали великий вплив на реалістичний і конструктивний рисунок. І для конструктивного рисунку анатомія вже поставала під кутом не пластичної, а аналітичної анатомії, що була подібною до методик викладання цієї дисципліни в Баухаузі та ВХУТЕМАСі (у цьому закладі уславився своєю діяльністю П. Карузін, який видає посібники із пластичної анатомії з початку ХХ ст.). Більш питома вага

належала саме формальним завданням, перевага віддавалась архітектурно-конструктивістським, дизайнерським рішенням, які протистояли зашкврубним академічним традиціям попередньої доби.

Як наслідок державної постанови 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій» здійснюється реорганізація навчального процесу Київського інституту пролетарської мистецької культури. Упроваджується навчальна програма Всеросійської академії мистецтв, реалістичне спрямування стає основою викладання в інституті (і воно ж домінуватиме в українському мистецтві наступні більш як півсторіччя). Особливо це стосувалось рисунку, де на першому курсі, крім рисунку живої голови, водночас проводили анатомічний рисунок голови, наприклад, голови Ж. Гудона, а також окремих її частин – очей, носа, вуха тощо. На другому курсі, крім оголеної фігури, виконується анатомічна фігура Ж. Гудона. У зв'язку із проведеними реформами з'являються перевидання іноземних посібників з анатомії для художників вищих навчальних закладів. Керівництво інституту запрошує із Всеросійської академії мистецтв для допомоги в перебудові навчального процесу нових педагогів, деякі з яких по кілька років займаються викладацькою діяльністю в Києві.

З 1934 р. у Всеукраїнському художньому інституті створюється та починає активно функціонувати кафедра рисунку. Довоєнні та перші повоєнні роки були для неї добою не лише становлення, а й пошуків оптимальних методик викладання рисунку зусиллями таких художників-педагогів, як: С. Григор'єв, С. Грош, К. Єлева, С. Єржиковський, Ф. Кричевський, О. Сиротенко, Г. Титов, М. Шаронов (Історія та напрями кафедри, 2012: 10). Цього ж року український художник-живописець Іван Семенович Макушенко, який закінчив Петербурзьку академію мистецтв, розпочинає викладацьку діяльність в інституті як доцент кафедри рисунку та проводить заняття із пластичної анатомії. Усі ці заходи суттєво сприяють впровадженню та зміцненню реалістичних засад в українському образотворчому мистецтві 1930-х рр.

З початком Другої світової війни активність художнього життя на наших теренах помітно зменшується та не зовсім сходить нанівець, особливо в галузі навчання, яке все ж продовжує рухатись уперед. У 1941 р. «під час евакуації навчальних закладів до Харкова тимчасово евакуювався колектив Київського художнього інституту» (Кричевський, 1972: 22), решту викладачів та студентів перевезли до Самарканду. У цей

непростий час І. Макушенко продовжує працювати над записками із пластичної анатомії, повертаючись до її викладання з 1944 р., коли колектив КХІ займає своє робоче місце після вигнання німецько-фашистських загарбників із Києва. Водночас художник-педагог займається виготовленням методичного забезпечення з відновлення кабінету пластичної анатомії. За його словами, «виконано мною 35 таблиць для наглядних примірників по пластичній анатомії <...>. В кінці року студенти здавали альбоми своїх зарисовок у великій кількості» (Архів НАОМА м. Києва. Ф. № Р-622. Оп. № 2-Л. Спр. № 11. Арк. 47). Варто зазначити, що до терміна «анатомія» у контексті викладання самої дисципліни додається термін «пластична», про що свідчать відомості з особової справи І. Макушенка.

Обставини подальшого періоду викладання пластичної анатомії у КХІ з 1947 по 1954 рр. частково з'ясовуються завдяки спогадам графіка Олександра Івановича Губарева, який зазначає, що анатомію в них викладала Роза Борисівна, прізвища якої не пам'ятає (персонально-іменній ідентифікації перешкоджає відсутність інформації серед доступних нам архівних матеріалів): «Післявоєнний час в Інституті був у становленні і певному хаосі. По пластичній анатомії завдання виконували у певному порядку, відповідно певним завданням з анатомії Академії мистецтв в Ленінграді. Щодо технічних матеріалів з виконання анатомічного рисунку – це могли бути і туш, і олівець. Посібників з анатомії як таких не було. На що могли спиратись – це «Анатомія людини» професора М. Ф. Іваницького (Іваницький, 1940), яка вийшла друком у 1940 р. у Москві. І далеко не кожен міг придбати цей посібник» (Губарев, 2020).

У 1954–1975 рр. курс пластичної анатомії КХІ викладає художник-живописець, випускник Пензенського художнього училища Ніна Сергіївна Ган, у співпраці з лаборантом Людмилою Олександрівною Зибіною. Особливості їхнього педагогічного методу стають зрозумілими завдяки програмі курсу пластичної анатомії у КДХІ за 1961 р., який зберігається в архіві кабінету пластичної анатомії цього вишу. Згадана програма акцентує важливість викладання дисципліни, яка повинна відповідати завданням вивчення цілісної форми, вивчення згідно з комплексним, а не систематичним методом. Адже комплексний метод вивчає рух людського тіла, зумовлений всіма його елементами, як-от кістки, їх з'єднання, м'язи та зовнішній шкіряний покрив, тому теоретичний курс повинен бути закріплений практичними заняттями у

вивченні тих же частин тіла. Програма першого курсу складалася з 15 занять з остеології, з яких перші 4 присвячувалися загальній анатомії. На другому курсі проводилися 14 занять із вивчення міології, де на останньому занятті вивчали анатомію тваринного світу. Обов'язково студенти мали готувати альбом анатомічних рисунків, виконаний на високому технічному рівні. Екзамени та заліки проводилися у присутності викладачів теоретичного та практичного курсів і завідувачів кафедр скульптури та рисунка.

Проте самої лише теорії на перших двох курсах видається замало для повноцінного навчання майбутнього митця, особливо за повоєнної доби, коли так гостро відчувалася перерваність у спадкоємності творчих поколінь, що природно вимагало надолуження втрачених навичок. У документі зазначається, що на більш високому рівні дисципліна повинна викладатися також і на 3-му курсі, і заняття з анатомічного рисунку й анатомічної ліпки повинні проводитись в анатомічному кабінеті під керівництвом викладачів анатомії, рисунку та скульптури, з використанням живої моделі. Також у курсі пластичної анатомії, крім скелета та мускулатури, повинні студенти вивчати особливості побудови підшкірних вен, внутрішніх органів, які беруть участь в утворенні форм і рельєфу тіла. Щодо занять на 3-му курсі, то вони мали б проводитись за рахунок годин кафедри рисунку, що видається небажаним. Проте, на жаль, третій курс вивчення анатомії так і не був упроваджений у навчальний процес.

За спогадами графіка В. Вандаловського, «Н. Ган зосереджувала увагу на художньому аспекті виконання практичних завдань. Анатомічні рисунки мали бути лінійними та конструктивними, водночас – пластичними. Вона підбирала натурників, які би відповідали поставленому учбовому завданню, особливо, звертала увагу на форму їхніх рук. Чоловічі руки повинні бути робочими, а жіночі – витонченими за своєю конфігурацією. Якщо на уроках виникала потреба глибшого занурення в тему – викладач використовувала суто анатомічні (медичні) знання. Переважно рисували олівцем; гуашшю могли підкреслити м'язи. Коли я навчався в 1957–1958 рр., ми ходили в лікарню, де проводилися операції. Дивились на м'язи в посудинах, робили замальовки. Ходили по кілька разів. Звісно, все це відбувалося з дозволу керівництва Інституту» (Вандаловський, 2020).

У цей же час зростає кількісний та якісний спектр фахових посібників, придатних для тодішнього студентського вжитку та творчого опрацювання. Варто згадати в цьому контексті

грунтовні дослідження Е. Барчаї (Барчаї, 1959), Г. Бамеса (Bammes et al., 1982; Bammes et al., 1985; Bammes et al., 1989), М. Дюваля (Duval et al., 1881), С. Мольє (Мольє, 1937), М. Тихонова (Тихонов, 1906), Г. Павлова і В. Павлової (Павлов, Павлова, 1949). Сама ж Н. Ган написала і видала (1956 р.) посібник українською мовою «Курс пластичної анатомії людини» (Ган, 1956). Л. Зибіна як завідувач кабінету пластичної анатомії регулярно організовувала екскурсії студентів у медичний інститут і зоологічний музей Академії наук СРСР, що сприяло неабиякому розширенню студентського світогляду та підвищенню рівня фахових знань і навичок. Це частково збіглося в часі з добою «відлиги», коли ставляться під сумнів деякі догми соцреалізму сталінської доби. Нові експерименти в мистецтві потребують професійного обґрунтування, особливо у сфері зображення людської постаті у складному русі. Отже, вагомі знання в галузі пластичної анатомії і тут виявилися необхідними.

Сергій Павлович Подєрв'янський, який очолював кафедру рисунку в 1971 р. (головував на ній до 1977 р.), запроваджує реформи у викладанні рисунку, передусім наголошує на методиці викладання анатомії. Коли в 1975 р. Н. Ган звільнилася (за станом здоров'я) з роботи, на посаду викладача пластичної анатомії було запрошено медика, який лише рік провів курс на основі медичної анатомії. Це не вповні відповідало специфіці художнього вишу, на що неодноразово звертав увагу С. Подєрв'янський: «він нарікав, що курс анатомії викладає людина, далека від істинного розуміння істинної ролі в навчальному процесі, замість того, щоб вивчати м'язи і кістки, рисує їх з натури, студенти отримували готову відпечатану схему людини і кольоровими олівцями її розфарбовували – альбомів у них не було» (Міляєва, 2011: 114).

Коли в 1977 р. керівником кафедри рисунку стає Олександр Артемович Кривонос, на викладацьку діяльність пластичної анатомії зараховують художника-живописця Олександра Анатолійовича Волненка. У цей час «викладачі прагнули побудувати свою методику на поєднанні базових історичних знань із практикою рисування, а не тільки теоретичного пояснення матеріалу. Були розроблені вимоги щодо вдосконалення термінології при вивченні пластичної анатомії» (Нікітін, 2019: 63). Згодом наступником О. Волненка на цій посаді стає художник О. Власов, а в 1980 р., після його звільнення (за власним бажанням), за рішенням кафедри на викладацьку діяльність із пластичної анатомії запрошують художника-гра-

фіка Людмилу Володимирівну Трубнікову. Проте внаслідок деяких обставин із 1982 по 1987 рр. курс анатомії веде В'ячеслав Іванович Лубенський, разом із лаборантом Євгеном Петровичем Гулою, який, за спогадами Л. Трубнікової, і виконував основний обсяг навчального навантаження з викладання пластичної анатомії.

Свій внесок у розвиток викладацької дисципліни зробили лаборанти, з якими Л. Трубнікова плідно співпрацює з 1987 р., після свого повернення на роботу: І. Полонський, А. Трубніков, І. Шевченко й інші. Серед позитивних нововведень нової доби варто назвати збільшення програми виконання практичних завдань: завдання з додаткових ракурсів кісної основи та м'язової (екорше), порівняльна характеристика основ чоловічого і жіночого скелета. Засади методики викладання було творчо запозичено з іноземних методичних посібників Г. Бамеса (Німеччина) та Е. Барчаї (Угорщина), за основу теорії було взято підручник М. Механіка «Основи пластичної анатомії» (Механік, 1993). Період середини – кінця 1980-х рр. – час нових викликів для українського образотворчого мистецтва, час перегляду усталених естетичних понять, знову актуальною стає спирання на класичний досвід минулих поколінь, які, як і тепер, черпали свою наснагу в освоєнні закономірностей людського мікрокосму.

За часів української незалежності Л. Трубнікова розробляє програми із пластичної анатомії для першого та другого курсів скульптурного, графічного та живописного факультетів (1994 р.), а також види практичних робіт із пластичної анатомії для студентів, затверджені вченою радою УАМ. Відтепер увага концентрується саме на вивченні пластичної, а не медичної анатомії, що відрізняє позицію сучасного педагога від педагога, який керувався програмою минулих років. Порівняно із програмою 1961 р. перші чотири лекційні заняття курсу загальної анатомії скасовуються; перший розділ історії становлення пластичної анатомії охоплює матеріал, локалізований не лише на території Росії та СРСР, а й Західної Європи. Базове вивчення пластичної анатомії й умови поступово розширюються і вдосконалюються. У кабінеті поповнюється колекція з остеологічних та міологічних устаткувань на основі кістяка й екорше, гіпсових зліпків, навчальних таблиць та фахових посібників.

Унікальною є збережена в кабінеті пластичної анатомії колекція зліпків голови, яка складається з етнографічних зразків расових груп, як-от: острівна, класична монголоїдна, середземноморська, скандинавська, єгипетська, афри-

канська, південноамериканські (перуанський та каренський типи), бурятська, тибетська монголоїдна, західноукраїнська гірська голови, а також британська антропологічна збірка двох скульптурних зліпків неандертальців, кроманьйонця, пітекантропа та зліпок голови трипільського неандертальця.

Практичні завдання виконуються на папері формату А3 олівцем, за конструктивним принципом. На другому курсі можливим стає використання соусу та сангіни – конструктивного рішення та творчого завдання. За навчальною програмою, кожен студент за роки навчання має створити альбом практичних завдань анатомічних рисунків за кожним розділом вивченої теми, починаючи із черепа і кісток скелета й закінчуючи м'язовим покриттям постаті. Крім того, передбачено контрольні роботи, мета яких – навчити студентів рисувати по пам'яті вивчений матеріал: череп і кістки – на першому курсі, м'язове покриття – на другому курсі. Наприкінці другого курсу студенти складають іспит за весь курс навчання пластичної анатомії. Екзаменаційна робота включає рисунок оголеної чоловічої постаті з натури з послідовним вирисовуванням на окремих аркушах не тільки скелета, як на першому курсі, але й усього м'язового покриття (Трубнікова, Свінар'юв, 2017: 56).

Вищеперелічене розмаїття викладацьких стратегій, тематичне та формальне багатство поставлених перед студентами завдань, як показує подальший творчий доробок випускників КДХІ, слугує запорукою художнього становлення й удосконалення фахової майстерності, набуття ними цілком самостійного творчого обличчя. Усе це видається неможливим без ґрунтового осво-

ення деяких навчальних дисциплін, серед яких не останнє місце належить пластичній анатомії.

Висновки. Від початку заснування Української академії мистецтв методика викладання пластичної анатомії проходить складний еволюційний розвиток, гідно відповідає на виклики часу. Незважаючи на всі мистецько-художні реформи й авангардні течії першої половини ХХ ст., у період «фортеху» анатомія допомагає вивченню пластики через конструктивно-геометричний простір і має великий вплив на реалістичний і конструктивний рисунок. З 1932 р. предмет викладається згідно із програмою Всеросійської академії мистецтв, де реалістичне спрямування стає основою викладання в інституті. І лише в 1934 р., за І. Макушенка, формується знайоме нам поняття «пластичної анатомії» як дисципліни та своєрідного генератора базових дисциплін.

У наступний період викладання пластичної анатомії зазнає подальшого вдосконалення. Програмою КДХІ із пластичної анатомії за 1961 р. користуються до 1994 р., вносяться нові якісні зміни як у програму, так і в методику викладання.

Значущість викладання пластичної анатомії в системі академічної освіти України за сучасної доби підтверджується все новими і новими здобутками її випускників, навіть тоді, коли їхній доробок не зачіпає сфер фігуративної творчості. Адже прищеплене їм почуття пропорції, закладене в самому людському організмі, допомагає молодим митцям створювати переконливі художні образи. Звісно, у фігуративному малярстві, графіці та скульптурі важко переоцінити набутий багаж практичних навичок і теоретичних знань із такої важливої дисципліни, як «пластична анатомія».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Особові справи співпрацівників, звільнених за 1947–1967 рр. Д. № 11 Іван Семенович Макушенко // Архів Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури м. Києва. Ф. № Р-622. Оп. № 2-Л. Арк. 165.
2. Українська академія мистецтва. *Нова Рада*. 1917. 24 листопада. № 193. С. 3–4.
3. Bammes G. Anatomie. Wir zeichnen den Menschen. Berlin : Volk und Wissen, 1989. S. 309.
4. Bammes G. Sehen und Verstehen. Berlin : Volk and Wissen, 1985. S. 261.
5. Bammes G. Der nackte Mensch. Hand und Lehrbuch der Anatomie für Künstler. Dresden : VEB Verlag der Kunst, 1982. S. 480.
6. Вандаловський В. «Н. С. Ган зосереджувала увагу на художньому аспекті виконання практичних завдань <...>»: бесіда з художником-графіком, доцентом В. О. Вандаловським. Вела А. І. Мельничук. 27 лютого. 2020.
7. Ган Н. Курс пластичної анатомії людини. Київ : Мистецтво, 1965. 96 с.
8. Гриценко Л. Хвилюючі спогади. *Українська академія мистецтва* : збірник дослідницьких та науково-методичних праць. Київ, 1995. Вип. 2. 115 с.
9. Губарев О. «Післявоєнний час в Інституті був в становленні і певному хаосі <...>»: бесіда з народним художником України О. І. Губаревим. Вела А. І. Мельничук. 6 березня 2020 р.
10. Добріян Д. Мистецька, педагогічна та громадська діяльність Олександра Мурашка (1875–1919) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.01.00. Київ, 2018. 20 с.
11. Duval Mathias. Précis d'anatomie à l'usage des artistes. Paris : A. Quantin, 1881. 346 s.
12. Барчай Е. Анатомия для художников. 10-е изд. Будапешт : Корвина, 1986. 319 с. Пер. изд. : Barcsay J. Muveszeti Anatomia. 1959.

13. Иваницкий М. Анатомия человека. Москва : Физкультура и спорт, 1940. 784 с.
14. Історія та напрямки кафедр НАОМА. Кафедра рисунку. *Українська академія мистецтв* : збірник науково-дослідницьких праць. Київ, 2012. Вип. 19. 10 с.
15. Механик Н. Основы пластической анатомии. Москва : Искусство, 1993. 352 с.
16. Мистецько-технічний ВИШ : збірник Київського художнього інституту. Київ : КХІ, 1928. Ч. 1. 78 с.
17. Миляева Л. С. П. Подервянский : Творчество и судьба. 1916–2006. Киев, 2011. 114 с.
18. Моллье С. Пластическая анатомия. Санкт-Петербург : Искусство, 1937. 205 с.
19. Нікітін А. Науково-методична праця професора Олександра Кривоноса у контексті розвитку кафедри рисунка 1970–1980 рр. *Українська академія мистецтв* : збірник дослідницьких та науково-методичних праць. Київ, 2017. Вип. 26. 63 с.
20. Овчинников В. Спогади про навчання у Київському художньому інституті (публікація документа Олени Кашуби-Вольвач). Київ : Сучасне мистецтво, 2010. 283 с.
21. Павлов Г., Павлова В. Пластическая анатомия. Москва : КОИЗ, 1949. 241 с.
22. Сукало А. Життєпис Олександра Богомазова (за документами особового фонду ЦДАМЛМ України). Рукописна та книжкова спадщина України. Київ, 2015. Вип. 19. 31–49 с.
23. Тихонов М. Курс пластической анатомии человека. Санкт-Петербург : Изд-во Р. Голике и А. Вильборг, 1906. 385 с.
24. Трубнікова Л., Свінар'ов В. Пластична анатомія як складова рисунка. *Українська академія мистецтв* : збірник дослідницьких та науково-методичних праць. Київ, 2017. Вип. 26. 56 с.
25. Кричевський Ф. Спогади. Статті. Документи. Київ : Мистецтво, 1972. 122 с.
26. Шмагалю Р. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст. : структурування, методологія, художні позиції. Львів : Українські технології, 2005. 145–280 с.

REFERENCES

1. Arkhiv Natsionalnoi akademii obrazotvorchoho mystetstva i arkhitektury m. Kyieva, [Archive of the National Academy of Fine Arts and Architecture of Kyiv], f. № R-622, op. № 2-L, Osobovi spravy spivpratsivnykiv, zvilnenykh za 1947–1967 roky, D. № 11 Ivan Semenovykh Makushenko, ark. 165 [in Ukrainian].
2. [B. p.]. Ukrainiska Akademiia Mystetstva. [Ukrainian Academy of Arts]. Nova Rada. 24 lystop. (№ 193). 1917. p. 3–4 [in Ukrainian].
3. Bammes G. Anatomie. Wir zeichnen den Menschen. [Anatomy. We draw people] Berlin, Volk und Wissen, 1989, p. 309 [in Deutsche].
4. Bammes G. Sehen und Verstehen. [See and understand]. Berlin, Volk und Wissen, 1985, p. 261 [in Deutsche].
5. Bammes G. Der nackte Mensch. Hand und Lehrbuch der Anatomie fur Kunstler. [The naked person. Hand and textbook of anatomy for artists]. Dresden, VEB Verlag der Kunst, 1982, p. 480 [in Deutsche].
6. Vandalovskiy V. O. “N. S. Han zoseredzhuvala uvahu na khudozhnomu aspekti vykonannya praktychnykh zavdan...”: besida z khudozhnykom-hrafikom, dotsentom V. O. Vandalovskym. Vela A. I. Melnychuk. 27 liutoho. 2020 [in Ukrainian].
7. Han N. C. Kurs plastychnoi anatomii liudyny. [Course of plastic human anatomy]. Kyiv. Art, 1965. p. 96 [in Ukrainian].
8. Hrytsenko L. I. Khvyliuichi spohady. [Exciting memories]. Ukrainian Academy of Arts: zb. dosl. ta nauk.-metod. prats. vyp. 2, m. Kyiv, 1995. p. 115 [in Ukrainian].
9. Hubarev O. I. “Pisliavoiennyi chas v Instytuti buv v stanovlenni i pevnomu khaosi...”: besida z narodnym khudozhnykom Ukrainy O. I. Hubarevym. Vela A. I. Melnychuk. 06 bereznia. 2020 [in Ukrainian].
10. Dobriian D. M. Mystetska, pedahohichna ta hromadska diialnist Oleksandra Murashka (1875–1919): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: [Art, pedagogical and public activity of Alexander Murashko (1875–1919)]: 07.01.00. Kyiv, 2018. p. 20 [in Ukrainian].
11. Duval Mathias. Précis danatomie à lusage des artistes. [Anatomy for use by artists]. Paris. A. Quantin, 1881. p. 346 [in French].
12. Barchay E. Anatomyia dlia khudozhnykov / E. Barchay ; khudozh. E. Barchay. [Anatomy for artists]. 10-e yzd. Budapesht : Korvyna, 1986. 319 p. Per. yzd.: Muveszeti Anatomia / J. Barcsay. 1959. p. 319 [in Russian].
13. Yvanytskyi M. F. Anatomyia cheloveka. [Human anatomy]. Moskva. Fyzkultura y Sport, 1940. p. 784 [in Russian].
14. Історія та напрямки кафедр НАОМА. Кафедра рисунка. Ukrainian Academy of Art: zb. nauk.-dosld. prats. Vyp. 19. Kyiv. 2012. p. 10 [in Ukrainian].
15. Mekhanyk N. S. Osnovi plastycheskoi anatomyu. [Fundamentals of plastic anatomy]. Moskva. Yskusstvo, 1993. p. 352 [in Russian].
16. Mystetsko-tekhnichnyi VYSh: zb. Kyivskoho khudozhnoho instytutu. Ch.1. [Art and Technical University: Coll. Kyiv Art Institute]. Kyiv. KKhI, 1928. p. 78 [in Ukrainian].
17. Myliaeva L. S. S. P. Podervianskyi: Tvorchestvo y sudba. 1916–2006. [S. P. Poderviansky: Creativity and destiny. 1916–2006]. Kyiv. 2011. p. 114 [in Ukrainian].
18. Molle S. Plastycheskaia anatomyia. [Plastic anatomy]. Spb. Yskusstvo, 1937. p. 205 [in Russian].
19. Nikitin A. Naukovo-metodychna pratsia profesora Oleksandra Kryvonosa u konteksti rozvytku kafedry rysunka 1970–1980 rr. [Scientific and methodical work of Professor Oleksandr Krivonos in the context of the development of the Department of Drawing 1970–1980] Ukrainian Academy of Arts: zb. dosl. ta nauk.-metod. prats. Vyp. 26. Kyiv, 2017. p. 63 [in Ukrainian].

20. Ovchynnikov V. Spohady pro navchannia u Kyivskomu khudozhnomu instytuti (publikatsiia dokumenta Oleny Kashuby-Volvach). [Memoirs of studying at the Kyiv Art Institute (publication of a document by Olena Kashuba-Volvach)]. Kyiv. Suchasne mystetstvo, 2010. p. 283 [in Ukrainian].
21. Pavlov H. M., Pavlova V. N. Plastycheskaia anatomyia. [Plastic anatomy]. Moskva. KOYZ, 1949. p. 241 [in Russian].
22. Sukalo A. Zhyttiepys Oleksandra Bohomazova (za dokumentamy osobovoho fondu TsDAMLM Ukrainy). Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy. Vyp. 19. [Biography of Alexander Bogomazov (according to the documents of the personal fund of the CDAMLM of Ukraine). Manuscript and book heritage of Ukraine. Vip. 19]. Kyiv, 2015. pp. 31–49 [in Ukrainian].
23. Tykhonov M. T. Kurs plastycheskoi anatomyy cheloveka. [Course in human plastic anatomy]. Spb. Yzd-vo R. Holyke y A. Vylborh, 1906. p. 385 [in Russian].
24. Trubnikova L., Svinarov V. Plastychna anatomiiia yak skladova rysunka. [Plastic anatomy as a component of drawing]. Ukrainian Academy of Arts: dosl. ta nauk.-metod. prats. Vyp. 26. Kyiv, 2017. p. 56 [in Ukrainian].
25. Krychevskyi F. Spohady. Statti. Dokumenty. [Memoirs. Articles. Documents]. Kyiv. Mystetstvo, 1972. p. 122 [in Ukrainian].
26. Shmahalo R. T. Mystetska osvita v Ukraini seredyny KhKh – seredyny KhKh st.: strukturuvannia, metodolohiia, khudozhni pozytsii. [Art education in Ukraine in the middle of the XIX – middle of the XX century: structuring, methodology, artistic positions]. Lviv. Ukrainian technologies, 2005. pp. 145–280 [in Ukrainian].